

УДК: 141.113.001.11

М.І.БОБРОВСЬКИЙ (аспірант кафедри соціальної філософії та управління)

Запорізький національний університет, Запоріжжя

Mike08znu@ukr.net

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТРАДИЦІЯ»

У статті дається аналіз генези соціально-філософського осмислення поняття «традиція», визначається зміст цього поняття.

Ключові слова: традиція, традиціоналізм, звичай, суспільні відносини, історичний процес, модернізація

Вступ

Актуальність дослідження обумовлена тією важливою роллю, що належить традиціям і новаторству в процесі суспільно-державного розвитку. Історія людства – нескінченний процес зміни поколінь, формацій і цивілізацій. Накопичені цінності духовної й матеріальної культури дбайливо передаються від покоління до покоління. Збереженню й збільшенню цих цінностей служать традиції, але в контексті історичного процесу доповнені, удосконалені, модернізовані за рахунок новаторської, творчої діяльності. Дослідження цього феномена дозволяє формулювати і вирішувати принципово важливі проблеми процесу державотворення, проводити змістовний аналіз різних сфер державотворчої діяльності.

Мета статті: визначити зміст поняття «традиція» шляхом аналізу генези різноманітних підходів до його розуміння.

Обговорення проблеми

У давньогрецькій філософії «традиція» виражається як «етос» (Ethos – норів, звичай). В ту епоху традиція визначається виключно як духовна формація, і витлумачується як звичка і як норів людини. В. Д. Плахов, зокрема, зазначає, що витлумачення звичаю та традиції в якості суто ідеальних форм стане панівним аж до марксистської філософії [13]. Більш прагматична культура Стародавнього Риму, що прийшла на зміну старогрецькій, змінила й підхід до дослідження традиції. Поняття традиції розробляється здебільшого не в філософському, а в літературно-історичному етнографічному аспектах. Цікаво, що в античну добу поняття традиції, звичаю, прирівнювалося до закону. Піндар та Геродот представляють звичай як закон, називають його «царем та властителем світу». Звичай у Софокла – «від віку установлений закон». Навіть у мові багатьох народів традиція та звичай означає закон. Наприклад, давньогрецьке слово «nomos» означає одночасно і звичай і закон. Такий же сенс, між іншим, вкладався і в інший давньогрецький термін «dike». Навіть у добу середньовіччя у германських народів запозичений з латини термін «lex» (закон) означав звичай [13, с. 81]. Можемо припустити обґрунтування такої трансформації даного поняття. В спрощеному вигляді її можна описати як виникнення звичаю, як даного, як

звичного успадкованого, дару від шановних предків або Бога. Пізніше через обґрунтування необхідності застосування тої чи іншої форми діяльності вона перетворюється на традицію. І зрештою, традиція знаходить своє закріплення в законі – нормі права.

З іншого боку, на відміну від звичаю – закону, термін «традиція» генетично сходить корінням до слова «traditio», яке, в свою чергу, пішло від «tradere» - «передавати». Тобто ми можемо вести мову про спадщину. Спочатку цей термін застосовувався в буквальному значенні, і означав матеріальну дію: стародавні римляни використовували його, коли йшла мова про необхідність передати іншому якийсь матеріальний об'єкт і навіть видати свою дочку заміж. Але предмет, що передається може бути також нематеріальним. Прикладом може бути певний навик або уміння: така дія також є traditio. У Європі сплеск інтересу до проблеми традицій актуалізувався за часів Відродження і Реформації, яких об'єднувала критика церкви і застарілих суспільних відносин. Відродження, що вивільнило творчий потенціал людини з оков середньовічного традиціоналізму, було одночасно і запереченням традицій (відсталих і таких, що заважають розвитку), і апеляцією до них (заклик до відродження гуманістичних традицій античності). Філософія доби реформації перешкоджала догматизації і у результаті сприяла звільненню людини з-під жорсткої опіки католицької церкви і її ідеології, тиску авторитетів і традицій.

У Новий час проблемі традицій приділяли увагу романтики, історики, літературознавці, що цікавилися усними формами та міфологічним мисленням. У XVI – XVII ст. Проблема традицій так чи інакше висвітлювалася такими мислителями, як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ф. Бекон, М. Монтень, та ін. при вивченні суспільства і культури, законів їх функціонування і розвитку, соціальних і культурних функцій науки і мистецтва, моралі і права; співвідношення релігії і науки, релігії і моралі, ролі мови. У світогляді Нового часу формується опозиція понять «традиція і сучасність». У сформованому в зазначену епоху антропологічному практиці, змістом якого є творення людиною себе і власної соціальності, діяльність, направлена на модернізацію, пов'язана з подоланням традиційності, деконструкцією рамок традиційного співтовариства, які за визначенням є завузькими і неминуче скують свободу людини. Якщо спочатку значення поняття «традиція» включало момент особливої пошани до успадкованого і до самого процесу передачі як до дару, то в майбутньому цей аспект поступово втрачався в світській культурі.

Подальший поступ світського світогляду стимулював зростання авторитету особистого критичного розуму, посилення протистояння традиційного начала і раціонального. Критичне, негативне ставлення до традиції, і зокрема, до її опорного соціального інституту яким була церква, досягло апогею в добу Просвітництва. У XVIII ст. Просвітництва проблема традицій вирішувалася і в руслі теорій історичного і культурного прогресу (Вольтер, Руссо, Тюрго, Кондорсе) [13], які зробили певні кроки вперед в поясненні історії, оскільки відкидали теологічну концепцію історії і

Зміст поняття «традиція»

зверталися до вивчення реального історичного процесу. Проте, в той же час, жорстке зіставлення традиції і прогресу (широко поширене згодом) свідчило про нездатність подолання протиріч у тлумаченні історії. У XIX столітті проблема традицій піднімається в різних науках (соціології, етнографії) і напрямках філософії (герменевтиці, філософії життя, марксизмі), причому висвітлювалися різні аспекти проблематики. У добу Просвітництва поняття традиції знаходилося в центрі дискусій, пов'язаних з проблемою соціально-політичної емансипації третього стану населення. Оскільки остання розумілася і розглядалася як звільнення людини взагалі, як емансипація індивідуального розуму і подолання детермінуючої сили традиції, поняття традиції стало елементом соціально-антропологічного дискурсу. При цьому інтерпретації його були найрізноманітнішими, від вимоги критичного переосмислення кордонів визнання традиції до повного заперечення всякої традиційності [13].

Реакцією на тотальне заперечення традиції просвітництвом стало захоплено-апологетичне ставлення до неї більш консервативного романтизму. Проте в цілому ставлення до традиції неухильно стає все більше негативним в процесі подальшого розвитку ментальності модерна, що також посилюється здобутками наукового пізнання і технічно-технологічними досягненнями, орієнтованими на новаторство як протилежність усього традиційного.

Це можна прослідкувати у філософських ідеях і макросоціологічних концепціях першої половини XIX століття (К. Маркс, Г. В. Ф. Гегель, О. Конт.). Якщо в Гегеля традиція посідає важливе місце в процесі всесвітньо-історичного об'єктивування духу, то в ідеях Маркса вона часто розуміється як складова частина ідеології, як вираження групових і класових інтересів, а крізь призму руйнівної критики церкви і релігії — як засіб маніпулювання масовою свідомістю [8]. Кажучи про марксистську точку зору, слід зазначити, що в творчій спадщині К. Маркса і Ф. Енгельса немає робіт, спеціально присвячених теорії традиції, проте терміни «традиція», «звичай», «традиційні» використовувалися досить часто. Цікавий підхід до теорії традиції міститься в роботах представників «філософії життя» кінця XIX - початку XX століття. В. Дільтей, розвиваючи ідеї Дж. Віко, І. Гердера, Ф. Шлейєрмахера, спробував обґрунтувати специфіку нової теорії пізнання, «науки про дух», особливостями предмету дослідження. Минуле дане людині у вигляді духовного досвіду і пам'яті, тому історія розуміється В. Дільтеєм як усвідомлення суспільством свого життя, як пам'ять про свій життєвий шлях. Повернення цієї пам'яті створює в суспільній свідомості відчуття єдності. Традицію, культурний досвід минулого В. Дільтей знаходить в об'єктивуваннях духовної творчості. Герменевтика як мистецтво інтерпретації духовних феноменів культури стала для В. Дільтея ключем до розуміння минулих і справжніх репрезентацій творчого людського духу [6].

Лінію герменевтики дослідження традиції продовжив Х. Р. Гадамер, для якого традиція - одне з центральних понять культури. Звернення до традицій продиктоване прагненням досягнути і обґрунтувати вихідні

універсальні характеристики людського буття і культури. І, оскільки людська увага більшою мірою прикована до історичних змін, застерегти можливості деформацій і аберації історичної свідомості, орієнтованої на мінливість і нехтуючої постійністю, що таїться в історії. Основа цієї постійності – традиція [8].

Пізніше вивчення сутності, змісту, історичних змін і перспектив майбутнього традиції розділилося на декілька рівнів: філософської рефлексії, наукових досліджень у рамках теорії культури, етносоціології і традиціології, історії і теорії релігії, етнографії і фольклоризму. Оскільки поняття традиції тісно пов'язане з уявленнями про співвідношення сьогодення і минулого в культурі, про спрямованість історії і наступність цінностей, його суб'єктивно-оцінна складова значна, і це позначається в різноманітності трактувань його референта, що доходить до полярної протилежності. Одним із революційних моментів теорії традиції стала теорія модернізації, витоки якої сходять до праць М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Конта, К. Маркса, Р. Спенсера, Ф. Теніса та ін. Лінія спадкоємності була продовжена в працях прибічників еволюційного функціоналізму [8]. Основоположними категоріями концепції модернізації стали поняття «традиція», «традиційне суспільство» і «сучасність», «сучасне суспільство». Процес витіснення традиції сучасністю або розвитку традиційного суспільства до сучасного називався модернізацією. Теорія модернізації пройшла тривалу еволюцію. На початкових етапах формування теорії модернізації суть її зводилася до абсолютного зіставлення традиційного і сучасного суспільства. У минулому і на початку нинішнього століття під «традиційним суспільством» малися на увазі, перш за все, ті, що дожили до наших днів найбільш архаїчні етнокультурні утворення, що були в основному об'єктом вивчення етнографії. «Традиційне суспільство», як вважалося, володіло одноманітністю, стійкістю, незмінністю, безперервністю і інтегрованістю [7].

Поступово, з розвитком науки, рамки поняття «традиційне суспільство» розширюються, і воно ототожнюється вже з будь-якою непромисловою і не урбанізованою соціальною структурою, в якій панували сільські, громадські, кастові, племенні соціокультурні зв'язки і цінності. Така понятійна переорієнтація супроводжувалася зростанням інтересу до цієї проблеми у соціологів, політологів, економістів і психологів. Прагнення типологізувати різні форми традиційної громадської організації стимулює порівняльно-соціологічні дослідження, при яких порівняльному вивченню піддавалися різні традиційні спільноти. В той же час зросла кількість прибічників конструктивістського розуміння традиції, згідно з яким остання являє собою нескінченно мінливу динамічну реальність, що створюється культурними і політичними елітами поколінь.

Не можна обійти увагою напрям думки, що заявив про себе як традиціоналізм і що претендує на реабілітацію і апологію традиційних форм релігійного і соціального життя. Традиціоналізм «першої хвилі» був представлений переважно французькими католицькими мислителями, що

зв'язували поняття традиції з римсько-католицьким спадком (Же. де Местр, Л. де Бональд, Ф. де Оліве, Ф. де Шатобріан) [8]. У ХХ ст. парадигма романтизації традиції як початкової форми організації життя на сакральних підставах придбала нові контури в працях Р. Генона, А. Кумарасвами, Ф. Шуона, Ю. Еволи, де гостра критика соціального порядку, ідеології і культури модерна давалася в контексті езотеричного підходу до історії людства, а традиція розглядалася як єдиний дорелігійний, автентичний стан суспільства. До традиціоналізму примикає феноменологічна герменевтика М. Еліаде, запропонована їм як методологія інтерпретації символізму релігійних традицій і вивчення екзистенціальної специфіки життєвого світу «традиційної людини».

Проблематика традиції розглядається у всіх підходах, що заявили себе з початку ХХ століття, коли історики звернулися до проблеми культури. Конкретним етнологічним дослідженням і розвитку методології етнологічного пізнання зобов'язані тим, що сталася переоцінка старого відношення до традиції, при якому традиція виключалася з раціонального досвіду. На сьогоднішній день специфічна раціональність традиції також викликає дослідницький інтерес. У 50-і рр. нашого століття вивчення характеристик традиційного і сучасного суспільств висувається в число найбільш актуальних тим соціологічних досліджень, присвячених теорії модернізації [2]. Сплеск дослідницького і публіцистичного інтересу до феномена традиції як такої, традиційних форм соціального і приватного життя, внутрішнього сенсу, що прихований в цих формах і становить на думку багатьох як би протиположність профанічному прогресизму і соціокультурній кризі, що настає, спостерігається у вітчизняній і зарубіжній соціально-філософській думці з 60-х років ХХ століття [6]. У 1980-і роки було зроблено декілька спроб осмислення феномена традиції на основі пануючого формаційного підходу та діяльнісно-адаптивного розуміння культури – в роботах Д. Балашова, С. Власової, Е. Соколова, І. Суханова, Е. Маркаряна, В. Плахова, К. Чистова та ін [6]. Пізніше пов'язане з перебудовою переосмислення концептуальних основ марксистського розуміння історії привело до відмови від уявлень про універсальні лінійні траєкторії історичного розвитку, які ведуть до прогресу, що однозначно розумівся. В центрі уваги виявилася проблема співвідношення традиційного і інноваційного в динаміці культурних змін (Е. Абрамян, С. Арутюнов, Ю. Давидов, А. Першиц, А. Шушарін і О. Шушаріна та ін.), а також проблема пошуку доріг модернізації традиційних – у тому числі і пострадянських – суспільств (дослідження А. Еригіна, Н. Наумової, Л. Романенко, Ст Федотової, В. Ядова і ін [6]. В кінці 80-х також були здійснені спроби переосмислення взаємозв'язку традицій і новаторства у зв'язку з «Перебудовою». Відмова від ідеологем радянської епохи в постперебудовний час, природно, стимулювала ностальгічний пошук традиційних підстав соціального переналаштування. Тепер це диктується вже простою потребою суспільства в самозбереженні, та подоланні гострої соціальної кризи.

Із сказаного очевидно, що стан наукової розробленості проблематики, пов'язаної з традицією і традиційністю, можна назвати неоднозначним. З одного боку, у вітчизняній літературі і за кордоном є значна кількість робіт, з різних методологічних позицій і в рамках різних парадигм тих, що розглядають генезу, суть і динаміку традиції, її співвідношення з новаторством. З іншого боку, плюралізм підходів свідчить не лише про наукову значущість теми, але і про недостатню визначеність самого поняття, і про неоднозначність історичного самовизначення наших сучасників. Тим більше, що більшість сучасних робіт за традицією (виключаючи традиціоналістські) поки знаходяться на рівні постановки проблем і дискусій. Вважаємо, що залишається необхідним комплексне і багатобічне дослідження традиції в її сутнісному і екзистенціально-особовому ракурсах. Дослідження традиції має широке предметне поле, що практично охоплює всю сферу соціокультурних феноменів – від таких універсальних, як міфологія, ритуали, до локальних звичаїв і обрядових практик, що представляють чисто етнографічний інтерес. Крім того, саме поняття відразу зумовлює історичний ракурс аналізу, оскільки в ньому імпліцитно закладена часова динаміка, взаємини сьогодення і минулого і перспектива майбутнього.

Висновки

Узагальнюючи викладене погоджуємось з точкою зору В.І. Воловика, визначаючи традицію як відносно стійкі, такі, що повторюються, володіють певною несанкціонованою нормативністю форми, способи, прийоми, методи діяльності, які складаються в рамках конкретного соціального організму, обумовлені культурними, суспільно-економічними, політичними і іншими особливостями його існування, передаванні від покоління до покоління, а також які отримали логічне обґрунтування. Саме логічне обґрунтування є одною з основних відмінностей традиції від звичаю [5]. У даній концепції основою традиції є відображення об'єктивної закономірності, а також пояснюється чому те чи інше правило стає традицією, соціальною нормою. З іншого боку автор спирається на діяльнісний підхід, адже діяльність є формою руху соціальної матерії.

Перспективи подальших наукових досліджень

Розглянувши генезис соціально-філософського осмислення поняття традиції, наступним кроком в нашому дослідженні є аналіз взаємозв'язку поняття традиції з новаторством.

Список літератури

1. Бердяев Н. А. Смысл творчества. Философия творчества, культуры и искусства/ Николай Александрович Бердяев. — М. : Искусство, 1994. — 180 с.
2. Вишневский А. Г. Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР / Вишневский Александр Григорьевич — М. : ОГИ, 1998. — 432 с.
3. Воловик В. І. Філософія Історії / Воловик Віталій Іванович — Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 1997. — 126 с.

4. Воловик В. И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / Воловик Виталий Иванович : М, Академия общественных наук при ЦК КПСС, 1990. — 210 с.

5. Соціальна філософія :[Монографія]/ В. І. Воловик, М. А. Лепський,Т. І. Бутченко, О. В. Краснокутський. — Запоріжжя : Просвіта, 2011. — 375 с.

6. Дондюк Андрій Миколайович. Традиція як спосіб людського буття: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / НАН України; Інститут філософії. — К., 1996. — 24 с.

7. Европейская модернизация: В 2 кн. Кн. 1 / Д. Травин, О. Маргания. — М.: ООО «Издательство АСТ»; 2004. —665 с.

8. Философия для аспирантов: [учебное пособие] / Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б. Изд. 2-е - Ростов н/д: "Феникс", 2003. — 448 с.

9. Куценко В. И. О научном управлении творческим процессом / Куценко Владимир Иванович. — К.: Грамота 1971. — 115 с.

10. Макаров А.И. Традиция против истории в философии современного Европейского традиционализма / А. И. Макаров // Диалог со временем. Альманах—интеллектуальной истории. Вып. 6. М., 2001. С. 275-283.

11. Матецкая А.В. Социология культуры [Учеб. пособие] /Матецкая Анна Викторовна. Ростовский гос. пед. ун-т, кафедра социологии и политологии. —Ростов, 2007. — 317 с.

12. Новейший философский словарь: 3-е изд / [упоряд. А. А. Грицанов], исправл. — Мн.: Книжный дом. — 2003. — 1280 с.

13. В.Д. Плахов Традиции и общество: опыт философско социологического исследования / Владимир Дмитриевич Плахов. М. : Мысль, —1982. —340 с.

Надійшла до редакції 15.03.2012р.

М. И. БОБРОВСКИЙ

Запорожский национальный университет, Запорожье

СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ТРАДИЦИЯ»

В статье дается анализ социально-философского осмысления понятия «традиция», определяется содержание этого понятия.

Ключевые слова: традиция, традиционализм, обычай, общественные отношения, исторический процесс, модернизация

М. BOBROVSKYI

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

THE CONTENT OF CONCEPT "TRADITION"

The analysis of genesis of social-philosophical comprehension of the notion "tradition" is given, the definition of this term is offered

Key words: tradition, traditionalism, custom, public relations, historical process, modernization